

Krasanka Majer Jurišić

Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb

Kneževa palača u Rabu tijekom stoljeća

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Primljen – *Received* 25. 6. 2016.

UDK 728.8(497.5Rab)(091)

Sažetak

U radu se temeljem arhivskih spisa i raznih dokumenata prate zbiivanja s rapskom kneževom palačom, od vremena njezine izgradnje do današnjih dana. Posebna pažnja posvećena je novodonesenim podacima koji govore o važnim fazama uređenja palače, kao i njezinoj obnovi sredinom 20. stoljeća. S obzirom na njezine važne funkcije to je zasigurno bila reprezentativna i monumentalna gra-

đevina, prepoznatljiva unutar urbanističke cjeline grada, o čemu nam svjedoče pojedini sačuvani elementi i zapisi. Posebna pažnja u radu posvećena je novodonesenim podacima koji govore o svim važnim fazama uređenja palače, ali i njezinoj obnovi sredinom 20. stoljeća kada je ta građevina velikim dijelom iznova izgrađena.

Ključne riječi: *kneževa palača, Rab, mletačka uprava, obnova*

Kneževa je palača tijekom više stoljeća bila najznačajnija svjetovna građevina u Rabu, građena još od vremena formiranja rapske komune za upravne i administrativne potrebe, kao i za rad i stanovanje gradskog kneza (sl. 1).¹ Nalazi se u sjevernom dijelu stare gradske jezgre, na trgu danas nazvanom Municipium Arba gdje je prvotno bila gradska luka. Tek poslije taj je dio nasut i oblikovan je najveći slobodni javni gradski prostor koji je prema moru bio ograđen zidom i zaštićen dvjema kulama.

Kneževa palača i gradski trg prikazani su na kasnorennesansnoj slici Raba iz samostana sv. Antuna Opata (sl. 2),² no bez pojedinosti. Tek uspoređujući volumen palače s drugim naslikanim kućama, možemo zaključiti da je u 16. stoljeću ona bila najveća profana građevina u Rabu. Drugi slikovni prikazi palače zasad nam nisu poznati (izuzev njezinog položaja na starim planovima Raba iz 1798. godine i iz 19. stoljeća /sl. 3, 4/), sve do fotografija i starih razglednica snimljenih krajem 19. i početkom 20. stoljeća koje bilježe njezino loše građevinsko stanje.

O kakvoj točno građevini govorimo spominjući rapsku kneževu palaču ili, kako je uvriježeno, knežev dvor, valjalo je razmotriti s obzirom na promjene koje su je zadesile jer se nakon posljednje velike obnove iz sredine 20. stoljeća postavlja pitanje revalorizacije njezina značaja, odnosno onoga što ona danas predstavlja.

Najstariji pisani podaci o kneževoj palači

Rapska kneževa palača sagrađena je u vrijeme formiranja komunalne uprave na otoku i u gradu. Najstariji je njezin dio južno krilo, okrenuto glavnim pročeljem prema uskoj Donjoj ulici, i kula, smještena s njegove istočne strane.³ Uz te strukture poslije su dograđivani ostali dijelovi, najprije istočno krilo, a potom je, izgradnjom zapadnoga i sjevernog dijela, formirano unutrašnje dvorište.⁴

Pisani dokumenti o najranijoj povijesti palače su malobrojni, stoga su oni dosad pronađeni, iako sporadični i ne dajući nam više detalja, uza sačuvane materijalne dokaze jedini trag dijela njezine prošlosti. Primjerice, iz zapisa od 30. studenog 1284. doznajemo da je rapska komuna davala novac za kneževu palaču,⁵ a dvije godine poslije, 14. lipnja 1286. godine, potrošeno je još 200 lira iz komunalne blagajne.⁶ Nadalje, za radove na palači isplaćena su sredstva iz općinske blagajne 24. ožujka 1334.,⁷ a u travnju i rujnu iste godine za kulu je nabavljeno željezo za prozore i izrađena su nova vrata.⁸

Dijelove gradnji iz najranije faze palače možemo prepoznati na izduženome južnom krilu palače, pravokutnog tlocrta. Prizemlje njegovoga glavnog pročelja građeno je grubo klesanim kamenom, uredno slaganim u redove, a prvi je kat rastvoren s dvije romaničke bifore izvedene u ružičasto rapskoj breči. Taj je kat bio *piano nobile* i tu je bila svečana

1 Kneževa palača u Rabu, istočno pročelje okrenuto prema gradskom trgu (foto: N. Vasić, 2016.)

Rector's Palace in Rab, east façade overlooking the square

2 Kasnorenesansna slika grada Raba s Bogorodicom i zaštitnikom grada, objavljeno u: MILJENKO DOMIJAN (2001.).

Late Renaissance view of Rab with Madonna and the patron saint of the town

3 Plan Raba iz 1798., izradio Ignaz Müller. Austrijski državni arhiv u Beču (Kriegsarchiv, Inl. C III, No. 1
Map of Rab (1798) by Ignaz Müller, Austrian State Archive in Vienna (Kriegsarchiv, Inl. C III, No. 1)

4 Plan Raba s početka 19. stoljeća, Arhiv mapa za Dalmaciju i Istru, Državni arhiv u Splitu
Map of Rab from the early 19th century

dvorana u kojoj se sastajalo Veliko vijeće. Iz srednjovjekovnog je razdoblja i visoka kula, kako doznajemo iz spomenutog zapisa, obnavljana već u prvoj polovini 14. stoljeća u kojoj su vjerojatno bile smještene tamnice. U prvoj je fazi gradnje palače klesan i ulazni romaničko-gotički portal kule zaključen šiljasto oblikovanim lunetom, a nešto poslije i gotičke monofore, postavljene tako da presijecaju starije, romaničke razdijelne profilirane vijence isklesane u breči, koji su označavali izvornu visinu katova kule.⁹

Proširenje palače u 15. stoljeću

Godine 1410. rapski je knez Marko Michael od vlasti iz Venecije dobio 50 dukata za radove na svom stanu i na kuli (*pro aptatione domus ... et pro reparatione turris*),¹⁰ a 1428. odobreno je još 200 libara *pro reparatione castris palatii*, odnosno za potrebne popravke.¹¹ U to vrijeme gradi se i cisterna. Počeo ju je raditi knez Nikola Memo, koji je uređio i *casa del consiglio*, što se vjerojatno odnosi na dvoranu gradskog vijeća, a 1450. godine za cisternu je isplaćeno još 35 zlatnih dukata.¹²

U drugoj polovini, odnosno krajem 15. stoljeća, izvedeno je veće uređenje palače, i njezine vanjštine i unutrašnjosti. O

5 Renesansna bifora na prvom katu istočnog pročelja kneževe kule (foto: N. Vasić, 2016.)
Renaissance bifora on the first floor, east façade of the rector's tower

6 Balkon s "lavljim konzolama" (foto: N. Vasić, 2016.)
Balcony with the 'lion consoles'

tome iznova nalazimo potvrde kako u arhivskim dokumentima tako i u sačuvanim renesansnim klesanim dekorativnim elementima. Kat istočnog pročelja kule rastvoren je monumentalnom raskošnom biforom (sl. 5) ukrašenom motivima denta, ovula, dupina i festona koju je klesao majstor Petar iz Trogira,¹³ a nad jednostavno oblikovanim portalom kojim se

dolazi do unutrašnjeg dvorišta palače ugrađen je renesansni balkon (sl. 6). Stupići njegove ograde i tri dvostruke konzole na koje je postavljena ploča balkona, a od kojih svaka prikazuje različito oblikovanu lavlju glavu, mogu se pripisati istom majstoru.¹⁴ Prema dokumentu zadarskog notara Calcine od 21. lipnja 1485. godine o parnici između klesara Mihovila Jakovljevog, zvanog Puchera i Ivana Čiklića, kamenara iz Zadra, a vezano uz radove na Rabu, postoji mogućnost da su oni majstoru Petru pomagali pri klesanju kamene ograde tog balkona.¹⁵ Istom se razdoblju mogu pribrojati i četiri polukružno zaključene renesansne monofore drugog kata južnog krila palače, kao i ona na njegovome uskom bočnom pročelju s prozorskom klupčicom na konzolama u obliku lavljih glava.

Iako ne znamo koji se točno radovi izvode 1483. godine, ostao je sačuvan zapis od 16. kolovoza kojim se bilježi da su na kneževoj palači bili angažirani majstor marangon Grgur Jurjević iz Zadra i majstor Ivan Petrov, drvorezbar.¹⁶ U unutrašnjim prostorima bilo je zasigurno i mnogo klesane kamene opreme o čemu svjedoči i sačuvani ulomak renesansnog kamina s grbom gradskog kneza Nikole Lauredana, rađen krajem 15. stoljeća.¹⁷

Vrijeme od 16. do 18. stoljeća

Prilike u Rabu već po dolasku mletačke vlasti polako se počinju mijenjati i tijekom prve polovine 16. stoljeća bile su vrlo skromne,¹⁸ što se očitovalo i u izgledu i u prostorima, i privatnih i sakralnih građevina. Tako je i kneževa palača prema izvještaju mletačkom Senatu od 1. rujna 1565. godine bila u vrlo lošem stanju i »s više strana izgledala kao ruševina«.¹⁹ U tom se dokumentu ističe da je potrebno odmah krenuti s radovima jer će s vremenom šteta biti još veća, a time i potrebna suma novca. Određeno je da se rapskom knezu pošalje 200 dukata zajedno s naredbom da ih mora utrošiti isključivo na obnovu palače. Također se nalaže da se preostali troškovi, primjerice plaće radnicima i neki radovi, pokriju iz općinske blagajne. Koliko su radovi trajali ne znamo, no u vizitaciji Agostina Valiera iz 1579. godine, zabilježeno je da knez još živi u unajmljenoj kući Marinellis.²⁰

Odlukom generalnog providura u Rab se u siječnju 1612. godine hitno šalju materijali koje je zatražio rapski knez, a u popisu se navode i drveni i željezni klinovi, olovo, oružje, drvene konstrukcije i sl.²¹ Iako su zasigurno bili potrebni neki radovi i preinake na palači, ona je bar dijelom bila u funkciji o čemu svjedoče dokumenti nastali u njoj, poput jednog iz 1615. godine.²²

Dana 26. siječnja 1660. rapski knez daje sastaviti troškovnik za uređenje pojedinih dijelova palače. U troškovniku se navodi ličenje i žbukanje prostorija, uređenje potkrovlja, nabava drvenih greda, vapna, pijeska, klinova, čavala, kamenih ploča, izrada stubišta, postavljanje čvrstih vrata, zamjena prozorske stolarije i zaklopnica i sl., kao i naknade majstorima. Ukupan predviđeni trošak iznosio je 737 lira.²³ Jedan dio radova svakako je izveden jer se 2. lipnja 1664. na sjednici gradskog vijeća raspravlja kako će se platiti dug za

popravlak palače s obzirom na to da u blagajni za to nije bilo nikakvih sredstava.²⁴ Tijekom lipnja 1674. godine sastavljena su pak dva dokumenta,²⁵ iz kojih je vidljivo da je palača u dosta lošem stanju, *lo stato rovinoso in cui si trova riddotto*. Ponovo se traži i novac za popravke i to 200 dukata, s time da dio može prikupiti i sama općina. Tada je načinjen i treći dokument u kojem se detaljnije navode predviđeni radovi zajedno s popisom materijala potrebnih za obnovu.²⁶ Budući se u tekstu spominju i oznake pojedinih prostorija, može se zaključiti da je spisu bio priložen i nacrt palače koji nažalost do sada nije pronađen.

Traženi novac najvjerojatnije nije bio odobren ili je raspoloživa suma bila nedostatna za značajnije preinake, pa se krajem 17. stoljeća palača više ne može koristiti. Od kneza se traži da za hitne popravke iznova posegne za drvenom građom iz šuma u općinskom vlasništvu. Osim što se ta građa može iskoristiti za izradu nove krovne konstrukcije palače, moguće je drvo i prodati i tako prikupiti potreban iznos, a na isti se način mogu izvesti i potrebni radovi na urušenim dijelovima gradskih zidina i na gradskim vratima.²⁷

Mnogo su iscrpniji arhivski spisi iz 18. stoljeća iz kojih i dalje doznajemo o lošem stanju palače. Tako 24. veljače 1724. godine Bonaventura Diedo piše o iznosu za restauraciju primače sobe koja je bila u stanju propadanja. Iste su godine uz trošak od 2497 cekina popravljani kuhinja, predsoblje, portik i sobe, a izvedeni su i još neki radovi u prostorijama zatvora i gradske straže. Zamijenjene su i stropne grede, vrata i prozori, postavljena nova stakla, kupljeni su stolovi, postavljeni novi kameni podovi, a radilo se i na nekim stupovima (moguće onim u dvorištu palače) i sl.²⁸ Desetljeće poslije, 20. lipnja 1737. godine, inženjer Bartolomeo Riviera ponovno piše troškovnik za obnovu kneževe palače u Rabu.²⁹ Nažalost, svi ti popravci bili su provizorni i stoga kratkog vijeka i palača je vrlo brzo opet bila u lošem stanju. Dana 24. kolovoza 1762. godine generalni providur Francesco Diedo šalje u Veneciju detaljan troškovnik za obnovu rapske ruševne palače, za koju tvrdi da je *cadente e in rovinoso stato*, te traži odobrenje i isplatu sredstava potrebnih za popravke.³⁰

No i nakon nekoliko godina, u pismu od 20. travnja 1771. koje je generalnom providuru uputio rapski knez Tomaso Barozzi, čitamo podatke o ruševnom stanju javne palače u kojoj stanuje mletački upravitelj. Knez Barozzi se tom prilikom žalio na mjestimično sasvim urušeno krovništvo, prozore bez kapaka i stakala, ali i upozorava na opasnosti koje mogu uslijediti za palaču te za njegovo zdravlje zbog nadolazeće zime i jakih bura.³¹ Dana 22. ožujka 1772. sastavljen je troškovnik koji su izradili zidar, marangon, kovač i staklar za popravlak palače i on je iznosio 95 cekina.³² Deset godina poslije, početkom 1782. godine, obnovljena je kancelarija koja je služila kao arhiv, a prema izvještaju koji je napisao Francesco Cicavo doznajemo da su tada ugrađena i tri nova ormara.³³ Sačuvan je i zapis od 14. siječnja 1788. godine u kojem stoji da su zidarski majstor Dominik Caslan i njegov pomoćnik tih dana popravili *castello, ora posseduto dalli nobili signor fratelli Conte de Dominis*, a rad i materijal je koštao 228 lira. Iako nije precizirano o kojoj je građevini doista riječ, moguće je da se radi o kneževoj kuli.³⁴

U ožujku 1790. godine rapski knez piše mletačkom providuru Angelu Diedu o *urgentissima necessità in cui s'attrova questo Pubblico palazzo di pronto indispensabile restauro*. Sa svih je strana ta građevina u lošem stanju, počevši od krovova, stropova, zidova, podova, dvorana. Nema ni vrata ni prozorske stolarije i u njoj se uopće ne može boraviti, *totalmente inabitabile*, pa je onaj koji se tamo nađe, prema riječima samog kneza, u životnoj opasnosti. Stoga traži da se iz državne blagajne pokriju troškovi najma prostora za njegov boravak, rad i stanovanje, kako je to i u drugim slučajevima već bilo uobičajeno. Već sljedeći mjesec, u travnju, rapsko vijeće potvrđuje da je palača *in osservabile disordine*, tj. vidljivo propala. Krovovi i grede su jako oštećeni i truli, a vrata, stakla i drveni okviri na balkonu ili ne postoje ili su propali i ne koriste ničemu. Također je i krov, unatoč mnogim privremenim popravcima, i dalje u vrlo lošem stanju, i to ponajprije s prijeda, na strani tramontane. Prokišnjava u sobe i ostale prostorije, posebno onu za prijem. Priloženo je i pismo od istog datuma koje su sastavili majstori zidari i marangoni koji su pregledali stanje palače i ponavljaju već sve prije rečeno, naglašavajući i vrlo loše stanje unutarnjih zidova.³⁵ Na te je dokumente Angelo Diedo odgovorio 18. travnja, izražavajući žaljenje zbog opisanih neprilika, no prema najnovijim odredbama iz Venecije popravak svih javnih građevina više nije bio u nadležnosti providura već Senata samog.³⁶ Ipak je 10. rujna 1791. providur Diedo rapskom knezu dopustio da prema izrađenom troškovniku smije potrošiti najviše 337 lira za popravak krova.³⁷

Nakon toga, na Rab dolazi inženjer Antonio Ferro koji je u izvještaju iz 1793. godine ustvrdio »da je imao priliku i čast služiti na Terrafermi, Levantu i u Dalmaciji, ali da u svojoj karijeri nije vidio neku kneževu palaču u tako lošem stanju«. On piše i o tome kako na palači nedostaje veliki broj vratnica i prozorskih kapaka, a krov je toliko oštećen »da se ispod njega moralo stajati s kišobranom u ruci«. Spominje i da je sam knez prethodne godine obnovio dio palače, no samo jednu prostoriju, dnevnu sobu i kuhinju, a ostatak od četiri sobe, portik, stražarnicu i kapelu trebalo je hitno obnoviti.³⁸

U rujnu 1793. Gianfrancesco Busenello šalje generalnom providuru u Zadru pismo, zajedno s troškovnikom Antonija Ferra, načinjenim u svibnju iste godine.³⁹ U pismu se temeljem pregleda stanja palače predlaže njezina prodaja jer je trošak najnužnijih popravaka previsok. Također se napominje da je moguće, kao primjerice u Šibeniku, za potrebe kneza unajmiti privatnu palaču. Spomenuti Ferrov troškovnik potrebnih radova za popravak palače vrlo je detaljan i odnosi se na procjenu iznosa predviđenih za obnovu pokrova, zidova, podova, balkona, vrata i prozora, a uključeni su potrebni materijali i rad majstora. Radove je trebalo izvesti u velikoj sali, portiku, prostoru koji vodi prema kuhinji i u samoj kuhinji, još jednoj prostoriji koja je služila knezu, zatim u spavaćoj sobi, blagovaonici, sobi za primanja, sobi koja slijedi iza sobe za primanja, u maloj kapeli, stražarnici i sobi koja služi za potrebe pisarne. Sve skupa u iznosu od 7669,9 cekina. Iako je predviđen i obrazložen tako opsežan zahvat, ne zna se jesu li radovi ikada izvedeni.

Daljnje propadanje palače

U palači rapskog kneza i u 19. stoljeću, nakon pada Mletačke Republike, nastavljaju se održavati sjednice gradskog vijeća. Tako 10. kolovoza 1807. godine vicedelegat poziva općinsko vijeće na sjednicu *in questo pubblico Palazzo*, da objavi vladine odredbe koje se moraju provesti u Rabu.⁴⁰ Neke od prostorija palače počinju se koristiti i za potrebe vojske, točnije tri su sobe bile u funkciji vojarnje, jedine u gradu, a dvije su sobe bile korištene i u sudbene svrhe.⁴¹

Godine 1808. općina traži pak zvono koje je na palači i želi ga premjestiti na gradsku ložu gdje bi se njime oglašavao poziv građanima da se okupe za čitanje raznih državnih proglašenja i odredbi.⁴²

Detaljnije o korištenju prostorija kneževe palače doznajemo u odgovoru općine vladi u Zadru od 20. kolovoza 1816. na upit o broju i stanju javnih zgrada.⁴³ U dokumentu stoji: »jedna od tih zgrada je Knežev dvor koji pripada eraru, odnosno državi. Ima šest lokala u prizemlju, a dva na prvom i šest na drugom katu. Nema dvorišta ni vrta. U vrijeme Venecije služio je za stan mletačkog kneza, za kancelarije, za vojsku i za tamnice. Pod prvom austrijskom okupacijom bio je u službi državnog predstavnika, a jedan je dio korišten za kancelarije, vojsku i tamnice. U vrijeme Francuza tu je smješten sud i sudski uredi, a bila je i dalje vojska i tamnica⁴⁴ te je čak erar iznajmio jedan dio. Sada ga država upotrebljava za sud, vojsku i zatvor, a dijelom ga iznajmljuje. U tu zgradu može stati 120 vojnika. Nužna je cjelovita obnova.«

Kako je vidljivo iz dokumenata, još u vrijeme austrijske uprave palača je iz općinskog prešla u vlasništvo države, pa s obzirom na njezino loše građevinsko stanje, 10. svibnja 1828. godine paška pretura javlja rapskoj općini da se palača treba prodati na javnoj dražbi.⁴⁵ Iz 1832. godine sačuvan je dopis uz koji je rapska općina na preturu slala spise i ugovor sastavljen s Giuseppeom Tomassovichem o prodaji palače »koja je bila u vlasništvu mletačkog upravitelja«, no nije sasvim jasno o kojoj je zgradi riječ.⁴⁶ Svakako, Tomassovich u njoj nije živio, već mu je služila za spremište. Tri godine poslije, 1835. godine, općina razmatra mogućnost da se, ako će biti potrebno, neki prostori te zgrade iskoriste za bolnicu u slučaju kolere.⁴⁷

Nakon toga dijelovi kneževe palače su se postupno prodavali,⁴⁸ a početkom 20. stoljeća dospjela je većim dijelom u posjed obitelji Dominis. Naime, 24. srpnja 1909. godine gospođe Luigia Galvani i Giuseppina Peceni prodale su svoj dio (konobu te prvi kat i dvorište od strane tramontane, ulaz i zdenac, odnosno sve osim drugog kata) braći Marku Antunu i Josipu te njihovoj sestri Mariji Dominis za 1000 kruna. Dominisi su pak već prije kupili drugi kat od Leonarda Ferrarija Latusa,⁴⁹ a teren na kojem je kula kupili su 1895. godine od udovice Zudenigo, Adela Kaločira te Josipa i Mateja Marčića (samu zgradu Dominisi su posjedovali već otprije).⁵⁰

Većinski vlasnik *del così detto Palazzo del Conte sito nella piazza di Arbe*, sudac Marko Dominis, 7. kolovoza 1912. obavještava nadležno Središnje povjerenstvo za zaštitu spomenika da se zgrada, zbog njezine starosti, nalazi u najgorem mogućem stanju i da tvrđava, to jest kula, prijati rušenjem.

7 Rab – kneževa palača, fotodokumentacija Konzervatorskog zavoda u Rijeci (foto: Vladimir Horvat, 1925.)
Rector's Palace in Rab, photo-documentation of the Conservation Institute in Rijeka

Zato predlaže da sam kulu razgradi, a teren na kojem je bila ili da proda ili da tamo izgradi suvremenu kuću. Ujedno moli da mu se dozvoli raspolagati time po uvidavnosti, odnosno ako to nije moguće, neka zgradu otkupi vlada ili neka je popravi o svom trošku izvana, a on će pokriti troškove uređenja iznutra. Odgovor stiže 4. rujna konstatirajući da bi procijenjeni trošak popravka zgrade od oko 7000 kruna zapravo bio daleko veći nego što ta građevina uopće vrijedi, te upućuje Dominisa na jednoga državnog građevinaru koji bi procijenio palaču za eventualni dogovor oko prodaje.⁵¹

Ističući povijesnoumjetničku vrijednost zgrade, Središnje je povjerenstvo za spomenike više puta pisalo o toj problematici trudeći se iznaći rješenje za mogući popravak i očuvanje palače. Primjerice, već 1913. godine Max Dvořák, sukladno mišljenju nadležnog konzervatora Alfonsa Quiquereza⁵² koji je na terenu napravio uviđaj, potvrđuje vlasniku Marku Dominisu da je palača u iznimno lošem stanju te propada, a prijeti joj i urušavanje. Budući da je riječ o važnoj građevini, koja je povijesni i kulturni spomenik te koja oblikuje sliku grada u luci, svakako je treba očuvati (konzervirati). Nadalje, traži od Dominisa da u ime i njegovoga osobnog interesa što prije obavi najnužnije radove čime bi se spriječilo daljnje propadanje te da će, ako se postigne dogovor, povjerenstvo odobriti potporu za radove.⁵³ Problem je nastao oko dogovora o sufinanciranju jer prizemlje palače nije bilo u vlasništvu obitelji Dominis. U konačnici je zaključeno da bi najbolje rješenje bilo da se građevinu u cijelosti otkupi, za što je interes iskazao direktor Društva otoka Raba (*Insel-Arbe-Gesellschaft*) te da se ona u dogovoru s konzervatorima obnovi.⁵⁴

S obzirom na to da su vlasnici tražili previsoku cijenu na koju Društvo nije pristalo, don Frane Bulić 1915. godine predlaže novo rješenje: budući da je područni sud iz Zadra tražio u Rabu zgradu za smještaj više službi, trebalo je izvidjeti može li kneževa palača nakon obnove poslužiti toj namjeni.⁵⁵ Iste je godine i konzervator H. V. Juraschek imao priliku posjetiti kneževu palaču i razgovarati s njezinim vlasnicima. Prema njegovom mišljenju stanje nije bilo toliko loše niti je postojala neposredna opasnost: pukotine u zidovima se nisu proširile, no propali su jedino drveni grednici u unutrašnjosti kule.⁵⁶ Unatoč svim nastojanjima nije se došlo do rezultata, pa općina traži od Namjesništva da nađe načina narediti vlasniku da popravi barem one dijelove koji se nalaze u pogibeljnom stanju.⁵⁷

Nakon Prvog svjetskog rata nastavljena je prepiska oko popravka kneževe palače. Dana 16. lipnja 1923. Marko Dominis piše Konzervatorskom uredu u Splitu tvrdeći da nije sam u mogućnosti izvesti potrebne popravke i traži pomoć. Odgovor don Frane Bulića stiže 7. lipnja iste godine. On potvrđuje da je palača u lošem stanju što je njega osobno već i prije potaknulo da iznađe mogućnosti njezina popravka i doličnog čuvanja (sl. 7). Nastojalo se, no bez uspjeha, da palaču otkupi erar za sudbeni ured ili da je preuzme ured za promet stranaca za neki hotel, naravno uz obavezu da se ne zadire u njezin povijesni izgled i osobnost.⁵⁸ U prosincu 1937. godine sin Marka Dominisa i predstavnici sreske uprave u Rabu održali su sastanak na kojem je zaključeno da bi popravak sada iznosio oko 50 000 dinara. Prijedlog je bio da polovicu tog iznosa namiri država, a polovicu vlasnik.⁵⁹

Do radova nije došlo, već je kneževa palača godinu poslije izgorjela u velikom požaru.⁶⁰ Dana 1. veljače 1938. godine,

8 Rab – kneževa palača, fotodokumentacija Konzervatorskog zavoda u Rijeci, K.G.J. (Kotarska građevinska jedinica), svibanj 1947.
Rector's Palace in Rab, photo-documentation of the Conservation Institute in Rijeka, K.G.J. (District Architectural Unit), May 1947

predvečer je strašna vatra buknila u dijelu palače koji je do temelja uništen. Najviše su stradali kneževa kula i južno krilo. Požar su gasili stanovnici Raba i senjski vatrogasci. Iako nije bilo službeno utvrđeno otkuda je vatra krenula, pretpostavlja se da je požar počeo u skladištu nafte i benzina koje je u palači držao mjesni trgovac Ante Stella. Uz njegovo su skladište bile prostorije koje je koristila mjesna križarska organizacija, a u palači se držalo vinotočje i hambari za sijeno i kukuruz. Također, u pojedinim prostorijama još su bile i starinske škrinje pune starih zapisa. Nastala materijalna šteta procijenjena je na preko pola milijuna dinara, izgorjele su sve međukatne konstrukcije, krov i »što nikada to se sada iz prizemlja vidi modro nebo. Zidovi se još više rasklimate. Ali neka Rab vječno zahvaljuje Bogu da je noć bila mirna.«⁶¹

Nakon toga, 26. srpnja 1939. godine sreski načelnik, načelnik gradske općine Josip Bakota i građevinski inženjer pregledali su kneževu palaču. Zaključeno je da je požar znatno oslabio

9 a, b Stanje palače tijekom građevinskih radova, fotodokumentacija Konzervatorskog zavoda u Rijeci, K.G.J. 1947.
State of the palace during the restoration works, photo-documentation of the Conservation Institute in Rijeka, K.G.J. 1947

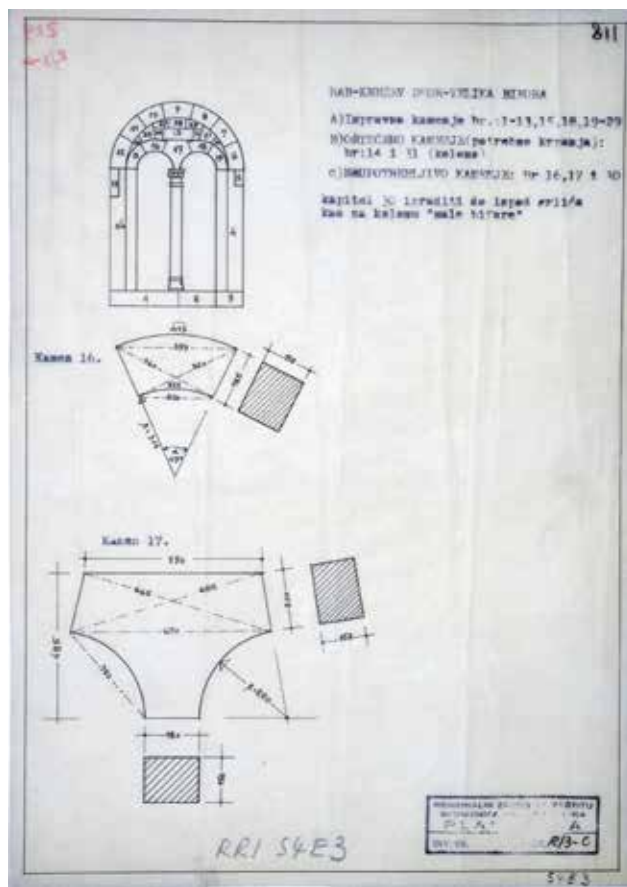

10 Stanje palače tijekom građevinskih radova, fotodokumentacija Konzervatorskog zavoda u Rijeci, 1953.
State of the palace during the restoration works, photo-documentation of the Conservation Institute in Rijeka, 1953

čvrstoću zidina i prijeti pogibelj da se poruši. Dio zida čak je bio sasvim nagnut nad ulicu i zato je odlučeno da se zatvori prolaz pored njega.⁶² U rujnu su počeli radovi i zidom od dasaka visokim dva metra zatvorene su obje strane palače,⁶³ no s početkom Drugog svjetskog rata i obnova je prekinuta.

“Preslagivanje” ostataka

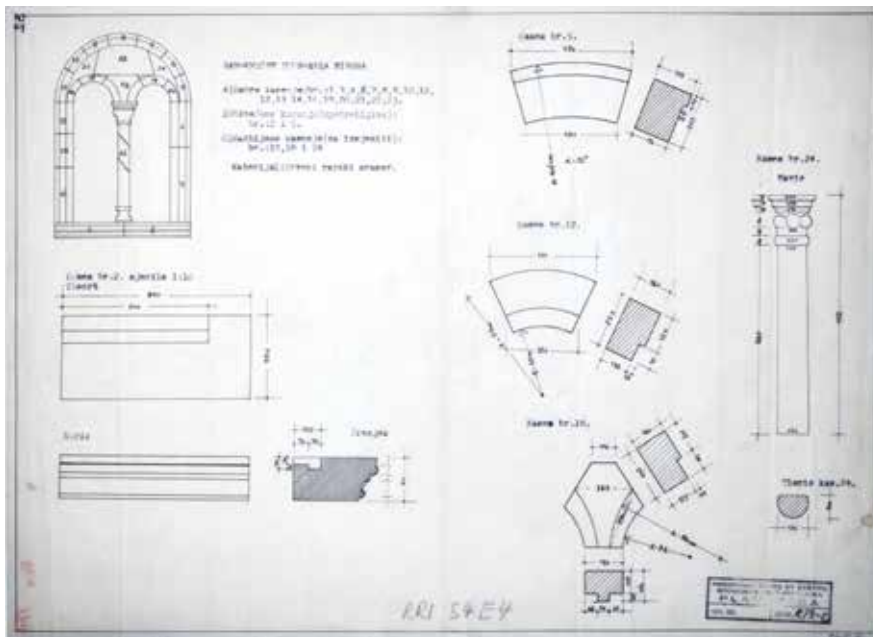
Kako je vidljivo iz putnog izvještaja Branka Fučića s puta na Rab i Pag od srpnja 1947. (sl. 8), sredinom 20. stoljeća radovi su iznova započeti. Postavljene su skele i poduprt je deformirani dio zida južnog krila s time da se “preslagivanje zidova” odgodilo za mjesec dana, do završetka ljetne sezone. Plan je bio izraditi arhitektonsku snimku pročelja i detaljno fotografirati zatečeno stanje. Fučić ističe da se na prvom katu južnog krila nalaze dvije vrijedne stare bifore (sl. 11, 12) i da su profilacije kapitela njihovih stupića oštećene prilikom postavljanja recentnih prozorskih okana te ih je pri obnovi potrebno okrenuti da se vidi sačuvani dio. »Svi prozori iz ranijih faza ukoliko su sada zazidani trebaju se ugraditi na vidljivi način u novi zid i to na odgovarajuće prijašnje mjesto. Prozorskim kamenim okvirima u drugom katu južnog krila treba zamijeniti uništene vertikalne dijelove novima, držeći se stare profilacije. Koliko god bude moguće nužno je držati se karakteristične strukture zida u horizontalnim pojasevima nejednakih debljina. Kulu treba pokriti niskim šatorastim krovom, a krovni pokrov nek bude od žlijebnjaka. Na fasadi prema trgu zadržati renesansnu biforu u prvom katu, a u drugom i trećem gotičke prozore – njih treba nutarnjom adaptacijom respektirati tako da budu otvoreni. Uopće, u

11 Nacrt za radove na “velikoj” bifori, sredina 20. stoljeća, planoteka Konzervatorskog zavoda u Rijeci

Plans for the restoration works on the ‘large’ bifora, mid-20th century, collection of plans, Conservation Institute in Rijeka

12 Nacrt za radove na "maloj" bifori, sredina 20. stoljeća, planoteka Konzervatorskog zavoda u Rijeci

Plans for the restoration works on the 'small' bifora, mid-20th century, collection of plans, Conservation Institute in Rijeka

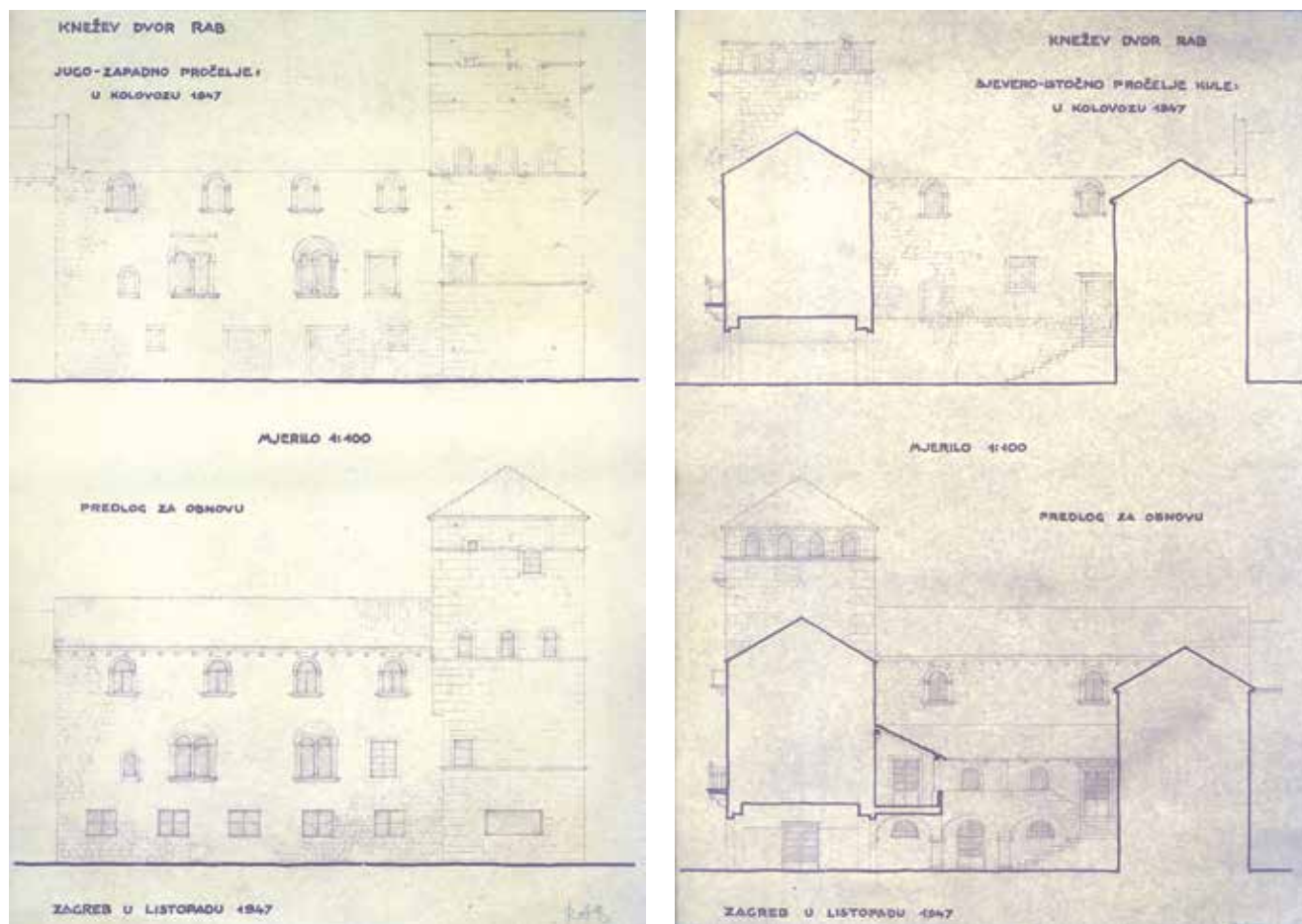
unutrašnjosti kule treba se držati rasporeda starih katova. Pitanje rekonstrukcije balkona koji je u sasvim fragmentarnom stanju ostaje za sada otvoreno, a kod obnove čitavog kompleksa ima se najenergičnije stati na put barbarskoj provedbi električnih instalacija i postaviti ih što diskretnije, preko krova ili poda.⁶⁴

Iste je godine, nekoliko mjeseci prije, u svibnju, na Rabu bio i Aleksandar Perc. Uz njegov je putni izvještaj priložen i zapisnik sačinjen u Kotarskom narodnom odboru Rab koji su potpisali J. Bolf, A. Freudenreich, A. Perc, M. Domijan, V. Blagdan, J. Frankić, V. Legac, F. Sokolić. Njime se utvrđuje da su i kula i južno krilo u ruševnom stanju, s raširenim sljubicama, nagnute površine zida. Dogovoreno je da je nužno osigurati javnu sigurnost i odmah početi s tehničkim radovima. Uz arhitektonsku i fotografsku dokumentaciju stanja, zatražena je i izrada točnoga građevinskog rasporeda s naznakama prostorija te projekta obnove kojim vanjšina zgrade mora biti sačuvana i imaju se upotrijebiti svi postojeći klesani dijelovi. One koji su oštećeni treba zamijeniti novim, jednako oblikovanim, a sve stropove valja postaviti na kamene konzole kako je bilo i prije.⁶⁵

U studenom 1947. godine Konzervatorski zavod u Zagrebu uputio je dopis Konzervatorskom zavodu u Rijeci vezano uz izrađeni projekt arhitekta A. Freudenreicha za obnovu kneževe palače (sl. 13 a, b, c).⁶⁶ Tim je projektom u prizemlju južnog pročelja palače, u tijesnoj uličici, predviđeno otvaranje čitavog niza »do siromaštva jednostavnih četverokutnih prozora razvrstanih u dugom nizu poput vojnika u stroju«. Ljubo Karaman u tom dopisu traži da se vrijeme za odobrenje projekta odgodi jer su svi konzervatori zauzeti, a arhitekt ne želi sam ponuditi drugačiji prijedlog. Karamanov

je pak prijedlog bio ili da se osmisli sasvim moderno rješenje otvora, sukladno novoj namjeni prizemnih prostorija, i to suvremenim oblicima i suvremenim materijalom, »pa taman i uz široko otvaranje zidnih površina u prizemlju« ili pak da se korisnik zadovolji manjim i skromnijim otvorima koji će se potpuno podčiniti i uskladiti s otvorima gornjih katova. Na kraju piše da ako nije moguće iznova sve promisliti da se napravi kompromis i »neka projektantu ostanu ti prozori poredani u stroju na trgu gdje je poviše toga relativno beznačajna zgrada, a u tijesnoj uličici neka se dokinu svi otvori jer ionako se ne bi otvarali zbog tjesnoće ulice i ne bi bilo svjetla. Zatvoreno prizemlje još bi više naglasilo vrijednost gornjeg dijela pročelja, a uskladilo bi se s masivnim zatvorenim prizemljem kule. Pitanje svjetla u prizemnim prostorijama moguće je riješiti širokim rastvaranjem zidnih masa sa strane dvorišta.«⁶⁷

Iz dopisa upućenog sljedeće godine Ministarstvu prosvjete, Odjelu za kulturu i umjetnost u Zagrebu doznajemo: »oštećena stara kneževa palača u gradu Rabu koja je jedan od najzanimljivijih spomenika srednjeg vijeka s ostacima iz raznih doba, bila je dozvolom nadležnog konzervatorskog odjela u Rijeci razvaljena kamen po kamen jer je to bilo potrebno za njezin popravak« (sl. 9a, 9b, 10). Uz to su druga državna tijela obećala namaknuti potrebna sredstva da se zgrada iznova izgradi i spasi kao umjetnina. Nova praktična upotreba građevine planirana je za potrebe kotarskog i mjesnog Narodnog odbora, a predviđeno je da se u njoj smjeste i pošta, *Putnik* i turistički ured. Zgrade koje su dotad korištene u te svrhe mogle su poslužiti za rješavanje stambene krize na otoku. Nažalost, zbog pomanjkanja sredstava radovi su obustavljeni nakon što je kamenje pomno skinuto i nume-

13 a, b, c Nacrti postojećeg stanja i projekta obnove kneževa palače u Rabu. Izradio A. Freudenreich, 1947. godine. MK-UZKB-OAF *Architectural recording of rector's palace and the restoration project by A. Freudenreich in 1947*

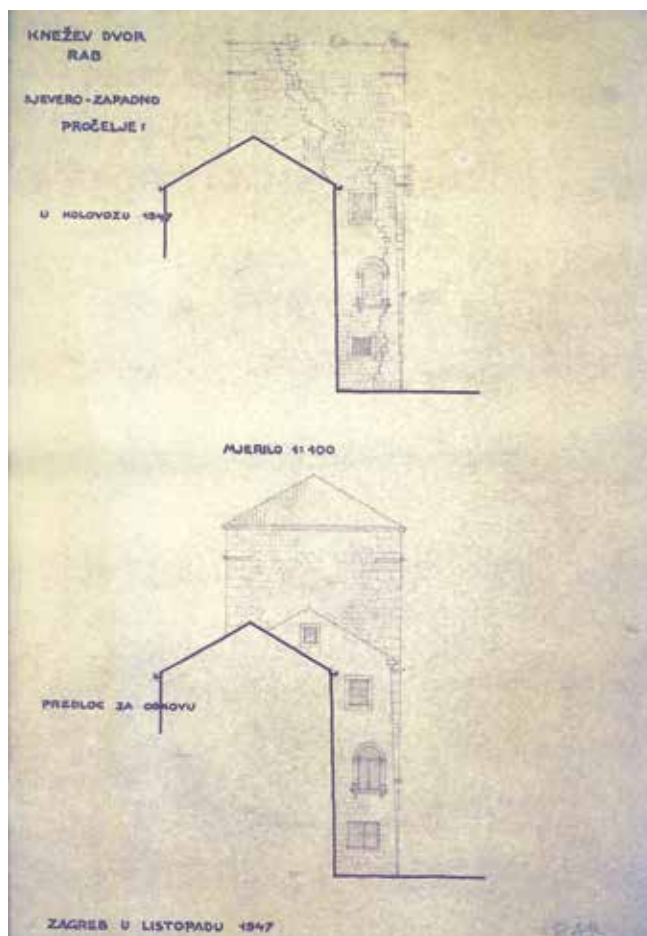
rirano te je novi zid podignut samo u visini od dva metra. Zato je vrlo hitno trebalo namaknuti dodatna sredstva nužna za nastavak radova.⁶⁸ O ozbiljnosti novonastale situacije svjedoči i prepiska između konzervatora u Rijeci i direktora Konzervatorskog odjela u Zagrebu Ljube Karamana, koji je u lipnju 1948. sastavio i dopis Predsjedništvu Vlade, na kabinet potpredsjednika te priložio zahtjev riječkih konzervatora. Iz njegova se zahtjeva doznaje da je kneževa palača u Rabu do godinu ranije stajala napola srušena, poduprta gredama koje su trunule dok je temeljne zidove podrivalo more. Prijetila je opasnost da će se građevina jednog dana sama od sebe srušiti i još prouzrokovati nesreću te su građevne vlasti tražile njezino uklanjanje s time da se razgradnju svakako trebalo izvesti prema uputama Konzervatorskog zavoda u Rijeci koji je propisao da se zgrada »ponovno izgradi u originalnom obliku«. Iznosom od 90 000 dinara koji je na raspolaganje dao fond obnove Okruga goransko-primorskog podignute su skele i srušeni zidovi, a za nastavak gradnje su predloženi krediti koji nažalost nisu odobreni.⁶⁹ Tek je intervencijom prema kabinetu predsjednika Vlade pokrenuto rješavanje financiranja.⁷⁰

Kneževa je palača u Rabu nakon toga obnovljena, uz nadzor Konzervatorskog odjela u Rijeci, te se izvedeni radovi na

rekonstrukciji njezina južnog pročelja smatraju uspješnim, što se ne može reći i za uređenje unutrašnjosti.⁷¹ Jednim je dijelom palača danas i dalje u privatnom vlasništvu, a dijelom služi za potrebe gradske uprave, za ured gradonačelnika i gradskog vijeća, kao i stoljećima prije. Također, dio prostorija istočnoga i sjevernog dijela sklopa iznajmljuje se. U prizemlju kneževe kule bio je uređen prostor turističkog ureda, a u prizemlju južnog krila gradska galerija.

Zaključak

Istraživanje povijesnih okolnosti i slijeda događaja koji su zadesili kneževu palaču u Rabu iznijelo je na vidjelo niz novih podataka, od kojih treba naglasiti činjenicu da je današnja građevina velikim dijelom iznova izgrađena, a o čemu do sada nije bilo riječi u stručnoj literaturi. Uzimajući to u obzir kada se govori o njezinoj vrijednosti, nužno je razmotriti ne samo ulogu koju je palača imala kao tipološki primjer upravne arhitekture, u funkciji još od komunalnog doba do vremena mletačke uprave, a i poslije, sve do današnjih dana, već i činjenicu da je riječ o povijesno važnom spomeniku koji je istaknuti element urbanističke cjeline grada i zbog

svoje povezanosti i uloge tijekom rapske povijesti njegov nezaobilazan simbol i prepoznatljivi akcent.

Valja imati na umu i srodne graditeljske primjere na području Dalmacije. Neki od njih izgrađeni su još tijekom srednjeg vijeka, a neki pak tek dolaskom mletačke uprave u 15. stoljeću.⁷² Izgled tih palača, s obzirom na njihovu funkciju

i značaj u političkom i društvenom životu pojedinog grada, pokazatelj je važnosti i moći uprave tijekom stoljeća. U Rabu je tako kneževa palača u doba komunalne uprave te na samom početku mletačke vladavine bila raskošno uređena i opremljena, zasigurno i uzor gradnje drugih palača u gradu. Od 16. stoljeća, slabljenjem i siromašenjem rapske općine, i palača se sve više zapušta, a izvedeni radovi koje pratimo kroz arhivske dokumente svjedoče samo o stalnim popravcima i provizornim rješenjima. Posebice loše stanje iščitava se iz zapisa s kraja 18. i početka 19. stoljeća.

Unatoč tome, uspjela se zadržati ideja važnosti palače kao simbola gradske uprave, odnosno mjesta na kojem se raspravljala i odlučivala rapska povijest,⁷³ te gdje je radio i živio najviši predstavnik gradske vlasti. Ujedno, kneževa je palača nužan preduvjet doživljaja velikoga javnoga gradskog trga uz morskou obalu, definirajući strukturu i okvir njegove zapadne strane.

Na to su upozoravali i konzervatori još od početka 20. stoljeća, trudeći se prvenstveno ponuditi mogućnosti spašavanja ove zgrade od propadanja, te nadalje ističući njezinu vrijednost i za Rab i za nacionalnu povijest umjetnosti. Tako su njezino današnje stanje i izgled rezultat rada i zalaganja pojedinaca od Maxa *Dvořáka*, don Frane Bulića, Ljube Karamana te nešto poslije Miljenka Domijana i Ive Perčić, koji su uspjeli ovu palaču spasiti od sigurnoga cjelovitog propadanja i rušenja te provesti njezino vrednovanje kao važnog spomenika nepokretne baštine. Iako se u svakom slučaju ova obnova mora valorizirati kao bitna, jer je sačuvala rapsku kneževu palaču od propasti i pokazala relativno uspješno rješenje uređenja i rekonstrukcije dijelova pročelja, mora se imati na umu i da je unutrašnji prostor pritom nažalost izgubio svoje prepoznatljive odlike. U tom je pogledu vrlo važan napor današnjih konzervatora koji žele ovu palaču održati u što boljem stanju i očuvati njezine preostale povijesne elemente, a prvi je preduvjet iznaći način okupljanja svih dijelova u cjelinu i jedinstveno sagledavanje nekadašnjega građevinskog sklopa.

Bilješke

1 VLADISLAV BRUSIĆ, *Otok Rab, Kampor – Rab*, 2000., 168; MILJENKO DOMIJAN, *Rab grad umjetnosti*, Zagreb, 2001., 59, 187, 188; MILJENKO DOMIJAN, *Rab u srednjem vijeku*, Split, 2004., 8; IVO BARIĆ, *Rapska baština*, Rijeka, 2007., 169.

2 Više o slici u: RADOVAN IVANČEVIĆ, *Renesansna slika Raba*, u: *Peristil*, 44 (2001.), 33–54, 44; MILJENKO DOMIJAN (bilj. 1, 2001.), 64; ANITA PAHLJINA, *Slikarstvo kasne renesanse na Rabu: prijedlog za slikara Antonija Moreschija*, u: *Rapski zbornik II*, Rab, 2012.

3 Zapadno od južnog krila nalazi se još jedna zgrada koja je izgledno u nekoj ranijoj fazi pripadala upravnom kompleksu. MILJENKO DOMIJAN (bilj. 1, 2001.), 187.

4 Unutrašnje dvorište pravokutnog je tlocrta. U prizemlju njegova južnog dijela danas je otvoreni trijem (bez prepoznatljivih stilskih karakteristika), a s istočne je strane smješten početni krak vanjskog stubišta kojim se pristupa na balkon prvog kata položen uza sjevernu stranu dvorišta. Vrlo je vjerojatno uza sjevernu stranu dvorišta bio postavljen još jedan krak stubišta koji je s balkona vodio do drugog kata.

5 Arhiv franjevačkog samostana u Kamporu, *Velika kamporska kronika* (dalje VKK), knjiga I, 541 i knjiga II, 42. Kroniku je prema arhivskim dokumentima sastavio fra Odorik Badurina sredinom 20. stoljeća.

6 *Isto*, knjiga I, 542 i knjiga II, 42.

- 7
ŠIME LJUBIĆ, Listine o odnošajih između južnog slavenstva i Mletačke republike, knjiga V, Zagreb, 1875., *Popis prihoda i rashoda občine rapske po računi občinskih blagajnika Krsta Zudenika i Drasa Matijevića*, 260.
- 8
VKK, knjiga I, 584–586.
- 9
MILJENKO DOMIJAN (bilj. 1, 2001.), 189; MILJENKO DOMIJAN (bilj. 1, 2004.), 63.
- 10
ŠIME LJUBIĆ, Listine o odnošajih između južnog slavenstva i Mletačke republike, knjiga IX, Zagreb, 1878., 51.
- 11
VKK, knjiga I, 707.
- 12
VKK, knjiga I, 771.
- 13
MILJENKO DOMIJAN (bilj. 1, 2001.), 189; PREDRAG MARKOVIĆ, Arhitektura renesanse u Hrvatskoj, u: *Hrvatska renesansa*, katalog izložbe, ur. M. Jurković – A. Erlande-Brandenburg, Zagreb, 2004., 71–110, 227–228 i 237–238, 100; MILAN PELC, *Renesansa*, Zagreb, 2007., 96.
- 14
Balkon s balustradom i konzolama može se datirati u početak druge polovine 15. stoljeća i pripisuje se krugu majstora Petra Trogirana, MILJENKO DOMIJAN (bilj. 1, 2001.), 189, ili pak izravno njemu samome, MILAN PELC (bilj. 13), 96. Lavlje glave kojima završavaju balkonske konzole nalik su na dekorativne konzole iz Lavljeg dvora u Senju, no nešto lošije izvedbe, u: MILAN PELC (bilj. 13), 97. O toj poveznici vidi i: MARIJAN BRADANOVIĆ, Palača Dominis u Rabu, u: *Rijeka*, 1 (2011.), 53–58, 56. Propalu balustradu balkona obnovio je 1988. godine zadarski klesar Kosta Kostov. IVO BARIĆ, (bilj. 1), 169.
- 15
Podatak donosi fra Odorik Badurina kojemu je takvu pretpostavku javio Giuseppe Praga, tadašnji direktor Državnog arhiva u Zadru. VKK, knjiga II, str. 44. Vidi i: ODORIK BADURINA, Kneževski dvor u Rabu, u: *Hrvatska straža*, broj 177, 6. kolovoza 1938., 4–5.
- 16
VKK, knjiga II, 42; ODORIK BADURINA (bilj. 15), 4–5. O djelovanju tih majstora vidi u: IVO PETRICIOLI, Umjetnička obrada drveta u Zadru u doba gotike, Zagreb, 1972.
- 17
Ulomak se danas čuva u gradskom lapidariju. CVITO FISKOVIĆ, Prilog poznavanju kiparstva i graditeljstva 15. i 16. stoljeća u Rabu, *Rapski zbornik – zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa o otoku Rabu održanog 25.–27. listopada 1984. godine*, Zagreb, 1987., 321–332, 323.
- 18
DUŠAN MLACOVIĆ, Gradani i plemići: uspon i pad rapskoga plemstva, Zagreb, 2008., 57, 58.
- 19
Archivio di Stato di Venezia (dalje ASVe). Senato Mar, registro 37, p. 72.
- 20
TEA MAYHEW, Rapska komuna i vizitacija Agostina Valiera 1579. godine, u: *Rapski zbornik II*, Zagreb, 2012. Inače, vizitacija je pohranjena u Archivio diocesano di Verona, Fonte Valier, busta 4, fasc. 9, *Visitatio Arbensis*.
- 21
ASVe, Senato Mar, registro 70, p. 137–138.
- 22
VKK, knjiga III, 71. dokument od 1. ožujka 1615. o prodaji neke zemlje u Banjolu.
- 23
Državni arhiv u Zadru (dalje DAZd), Spisi generalnih providura, Andrea Corner (1660.–1662.), knjiga II, 406–408. *Ristauro del Palazzo in Arbe*.
- 24
VKK, knjiga III, 147.
- 25
DAZd, Spisi generalnih providura, Pietro Civran (1673.–1675.), knjiga II, 126 i 795.
- 26
DAZd, Spisi generalnih providura, Pietro Civran (1673.–1675.), knjiga III, 271–272, *Per ristauro del palazzo pubblico in Arbe*. Vidi prijepis dokumenta u arhivskim prilozima.
- 27
DAZd, Spisi generalnih providura, Pietro Valier (1678.–1680.), knjiga I, 248–249, spis od 15. listopada 1679. *Circa la restaurazione del Palazzo, Mura et Porte d' Arbe*.
- 28
ASVe, Collegio, busta 69. Podatke čitamo iz dva arhivska dokumenta. Prvi je dokument od 24. veljače 1724. *Arbe – nota della spesa occorso il ristauro della camera d' audienza che s'atrovava nel' ultimo estremio*, koji je sastavio Bonaventura Diedo. Drugi dokument, napisan 4. lipnja 1724. *1724. Spesa occorsa nel ristauro del pubblico palazzo prefettorio* potpisao je Domenico Guarini Capitano.
- 29
DARKA BILIĆ, Inženjeri u službi Mletačke Republike, Split, 2013., 245.
- 30
DAZd, Spisi generalnih providura. Francesco Diedo (1760.–1762.), knjiga I: 389–390, *Ristauro della Cancelaria Pretorea d' Arbe*.
- 31
DAZd, Spisi generalnih providura. Domenico Condulmer (1769.–1771.), knjiga I: 358–359, *Ristauro del Palazzo pubblico in Arbe*.
- 32
ASVe, Savio Cassier, busta 496.
- 33
DARKA BILIĆ (bilj. 29), 160.
- 34
VKK, knjiga III, 343. Podatak da je riječ upravo o kuli kneževe palače valja uzeti s oprezom iako fra Badurina u kronici navodi da su kulu Dominisi kupili prije, a teren na kojoj je ona izgrađena tek u 19. stoljeću (usporedi bilj. 51).
- 35
ASVe, Savio Cassier, busta 496.
- 36
VKK, knjiga III, 349.
- 37
VKK, knjiga III, 353.

- 38
DARKA BILIĆ (bilj. 29), 177, 360.
- 39
ASVe, Senato Mar, registro 246, filza 1251 i ASVe, Senato Mar, registro 246, filza 1251, *fabisogno*.
- 40
VKK, knjiga III, 405.
- 41
VKK, knjiga III, 413. O tome doznajemo iz dokumenta od 4. listopada 1811. kada vicedelegat piše općini neka odmah nađe *un altro alloggio pelli militari che ora si ritrovano aquartieri nelle sale del pubblico pallazo*, te iz dokumenta od 18. listopada u kojem općina dalje traži od *sign. Uditore nel Consiglio di stato Intendente della Dalmazia*, da se odredi mjesto vezano uz boravak vojske u gradu jer je gradski sudac 4. listopada naredio da vojska nađe drugi stan jer njemu prostorije u palači trebaju za funkcioniranje suda. Predloženo je da se sudski ured premjesti u biskupsku palaču koja je već desetak godina prazna, a da vojska i dalje boravi u kneževoj palači.
- 42
VKK, knjiga III, 412.
- 43
VKK, knjiga III, 469. O tom razdoblju kneževe palače vidi i u: ODORIK BADURINA, Kako su Dominisi dobili "Kneževski dvor", *Hrvatska straža*, broj 178, 7. kolovoza 1938., 4, 9.
- 44
Jedna je tamnica koja je bila u prizemlju kneževe palače preuređena 14. listopada 1812. godine u jednu sobu i jedan lokal. VKK, knjiga III, 445.
- 45
ODORIK BADURINA (bilj. 43), 4, 9.
- 46
Nije sasvim sigurno je li riječ o kneževoj palači ili nekoj drugoj građevini koja je bila pod jurisdikcijom kneza. Naime, jedna zgrada koju je posjedovao Tomassovich bila je uz more i zidine, a ne na gradskom trgu uz zvonik i imala je samo jedan kat. Tu se pekla rakija, jedan dio bio je uređen za štalu, a u gornjem dijelu držala se hrana i kukuruz. Poslije je kuća prodana prvo de Graziju te potom Česima koji su uredili hotel Praha (1908. dogradili su još jedan, a 1920. i treći kat). Moguće je da se zapravo radi o javnom mletačkom magazinu, koji su Rabljani zvali i 'palačina' zbog njegove veličine te je tako došlo i do zabune, pa se ta kuća greškom jedno vrijeme smatrala nekadašnjom palačom kneza, a čak je krivi podatak 1924. došao i do nadležnog konzervatora don Frane Bulića. Vidi detaljno o tome raspravu fra Odorika Badurine u: VKK, knjiga III, 573, 574, knjiga IV, 128, 129, 130, 290–294. Također u: ODORIK BADURINA (bilj. 15), 4–5, te ODORIK BADURINA (bilj. 43), 4, 9.
- 47
VKK, knjiga III, 539 i 560.
- 48
VKK, knjiga III, 639. Dana 8. studenog 1850. komisija sudbene strane iz Zadra piše rapskoj općini neka im u gradu prepuste neku zgradu za urede. No, općina odgovara da nema niti jednu građevinu na raspolaganju, a zgrada koja je bila nekada knežev dvor, i gdje je sud bio do 1820. godine, zajedno s drugim uredima i vojskom, sada je privatna.
- 49
VKK, knjiga IV, 101, 102.
- 50
ODORIK BADURINA (bilj. 43), 4, 9.
- 51
VKK, knjiga IV, 128, 131. Dominis u svojem pismu spominje da je svojevremeno 1/30 palače kupio netko drugi, a godine 1938. taj mali dio svakako ima liječnik dr. Mate Dražić.
- 52
Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje HDA), fond 958, Carski kraljevski ured za zaštitu spomenika kulture, kutija 3 (11). 606/1912. U izvještaju stoji: »Nadvoj vrata u prizemlju se urušio (možda tek nedavno), a masa istaknute linije zida je u vrlo labilnom stanju. Palijativna zaštita toga dijela pomoću čvrstih grednika je nužna i hitna. U povijesno-umjetničkom smislu je važna i unutrašnjost građevine. No, čvrstoća zida je u puno lošijem stanju. Prostorije djelomično služe za čuvanje uroda duhana. Još su vidljivi u zid ugrađeni umivaonik i drugi ukrašeni detalji. Pojedini segmenti (najvjerojatnije s balkonskih vrata prema glavnom ulazu) bogato ukrašenih okvira nalaze se u vrtu koji pripada g. Dominisu (upotrebljeni kao pragovi) (...) Uzevši u obzir veliki značaj ovog spomenika smatram da je iznimno važno očuvati kao u cjelini (dakle i unutrašnjost, bez značajnih promjena stila, u duhu vremena.« Dodaje se dalje u tekstu da su nekadašnji stupići ograde balkona u to vrijeme bili pohranjeni u samostanu sv. Eufemije u Kamporu. Napomena: Sve korištene dokumente iz HDA, fond 958, s nje-mačkog je prevela Andrea Šimunić.
- 53
HDA, fond 958, Carski kraljevski ured za zaštitu spomenika kulture, kutija 3 (11). Dokument 1308/1913.
- 54
HDA, fond 958, Carski kraljevski ured za zaštitu spomenika kulture, kutija 3 (11). Dokumenti 1200/1914 i 2493/1914.
- 55
HDA, fond 958, Carski kraljevski ured za zaštitu spomenika kulture, kutija 3 (11). Dokument 1488/1915. Pregovori s braćom Dominis o povišenju njihovog doprinosa za restauriranje doveli su do povećanja s 5 na 8 %, temeljem postojećeg troškovnika od 7000 kruna. Također, budući je u Rabu nužno urediti prostor gdje bi se sakupljale antičke umjetnine iz okolice, braća Dominis su se obvezala ustupiti jednu prostoriju palače na 10 godina, s time da se uređenje izvede na državni trošak. Održan je i sastanak s direktorom tvrtke Društvo otoka Raba, vezano uz mogući otkup kneževe palače, a koju bi u dogovoru sa Središnjom komisijom restaurirali, kao što je naznačeno u dopisu od 9. travnja 1914. z.105. Direktor je objasnio da nije moguće dalje pregovarati s vlasnicima palace jer su odredili previsoku cijenu.
- 56
HDA, fond 958, Carski kraljevski ured za zaštitu spomenika kulture, kutija 3 (11). Dokument 1962/1916.
- 57
VKK, knjiga IV, 14.
- 58
Isto, knjiga IV, 253.
- 59
Isto, knjiga V, 25. Vidi i: ODORIK BADURINA, Dominisi i uzdržavanje palače, *Hrvatska straža*, broj 179, 9. kolovoza 1938., 5–6.
- 60
VKK, knjiga V, 99; ODORIK BADURINA (bilj. 15), 4–5; * Veliki požar u Rabu, u: *Jutarnji list*, 3. veljače 1938.; * O požaru porodičnog dvorca obitelji Dominis na Rabu, u: *Jutarnji list*, 4. veljače 1938.; IVAN BOLKOVIĆ, Veliki požar u Rabu, u: *Jutarnji list*, 22.

veljače 1938.; IVAN DOMINIS, Veliki požar na Rabu, u: *Jutarnji list*, 1. ožujka 1938.; *Izgorio "Knežev dvorac" na Rabu, u: *Naša Domovina*, 1938.

61
VKK, knjiga V, 99.

62
VKK, knjiga V, 76.

63
VKK, knjiga V, 84.

64
Ministarstvo kulture – Uprava za zaštitu kulturne baštine / središnji arhiv (dalje MK-UZKB/SA), dosje Rab – kneževa palača.

65
MK-UZKB/SA, dosje Rab – kneževa palača. U dopisu sastavljenom 21. listopada 1947. piše da će stijene u kuli biti nešto uže nego prije jer su suviše opterećivale temelje, a smanjenje zida ne mijenja njegov izgled, te da arhitekt planira na južnom zidu kule otvoriti veliki prozor jer će taj prostor koristiti turistički ured. Uz dopis je priložena i skica.

66
Arhitekt A. Freudenberg je uz projekt obnove nacrtao i snimke postojećeg stanja palače 1947. godine. Nacrta se čuvaju u Ministarstvu kulture, MK-UZKB-OAF.

67
MK-UZKB/SA, dosje Rab – kneževa palača. Dopis od 3. studenog 1947., br. 1089-1948. Nakon toga Karaman je pismo uputio i arhitektu Freudenbergu 6. studenog 1947.

68
MK-UZKB/SA, dosje Rab – kneževa palača. Dopis br. 693-1948.

69
MK-UZKB/SA, dosje Rab – kneževa palača. Dokument od 6. lipnja 1948., br. 741-1948. Konzervatorski odjel u Rijeci već je

prije zatražio Ministarstvo građevina da iz kredita obnove naselja odobri 1,500.000 dinara, ali do tog dana nije primljeno rješenje.

70
MK-UZKB/SA, dosje Rab – kneževa palača. Dokument br. 256-Rab-1948; Odgovor iz kabineta predsjednika Vlade stigao je 1. srpnja, tražeći da se detaljnije iznese stanje stvari i da se da mišljenje i prijedlozi za daljnje postupanje. Napisao ga je dr. Ivo Tremški po nalogu potpredsjednika Vlade.

71
O tome u: MILJENKO DOMIJAN (bilj. 1, 2001.), 187; IVO BARIĆ (bilj. 1), 169. Godine 1961. građevina je uvrštena u Registar neopokretnih spomenika kulture kotara Rijeka pod brojem 32 (rješenje broj 03-244/3-1961 od 17. srpnja 1961.)

72
To su redom palače gradskih središta Dalmacije; u drugoj polovini 13. i tijekom 14. stoljeća, osim rapske, građene su i one u Splitu, Hvaru, Zadru, Trogiru, Šibeniku i Korčuli, a poslije, u 15. stoljeću grade se nove, primjerice u Cresu i Pagu (KRASANKA MAJER JURIŠIĆ, Nacrt kneževe palače u Cresu iz 1854. godine u svjetlu njezinih razvojnih i prostornih obilježja, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 38 (2014.), 187–194; KRASANKA MAJER, Prilog poznavanju povijesti sklopa Kneževe palače u Pagu, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 32 (2008.), 139–150.), dok se postojeće uređuju i preoblikuju. Više o tome: KRASANKA MAJER JURIŠIĆ, Stanovanje mletačkih upravitelja u Dalmaciji od 15. do 18. stoljeća, *Peristil*, 56 (2013.), 165–176.

73
O važnosti ideje kneževe, odnosno javne palače i njezinoj ulozi u definiranju povijesnih gradskih žarišta, vidi primjerice u: ENRICO GUIDONI, *La Città dal Medioevo al Rinascimento*, Roma – Bari, 1989., 73–84; DONATELLA CALABI, *La Città del primo Rinascimento*, Roma – Bari, 2001., 67; ELENA SVALDUZ, *Palazzi pubblici: I luoghi di governo e le sedi dell'amministrazione cittadina*, u: *Il Rinascimento italiano e l'Europa*, vol. 6, Treviso – Costabissara, 2010., 125–158.

Summary

Krasanka Majer Jurišić

Rector's Palace in Rab through the Centuries

Based on archival documents, this paper discusses the fate of Rector's Palace in Rab from the time of its construction to the present day. Special attention has been paid to the large number of data concerning the important renovation phases during the Rab Commune and in the early 15th century, as well as the time when the palace was neglected and left to decay during the Venetian rule and later. Its restoration in the mid-20th century was intended to save it from certain collapse. Regarding the state of preservation of individual carved stone elements and the architectural concept as a whole, the author discusses the former monumental and

representative character of the building and its place within the urban texture of the city. Thereby the phases in which the palace was neglected usually mirrored the impoverishment of the municipal administration.

Speaking of the value of Rector's Palace in Rab, one should keep in mind various analogous architectural examples throughout Dalmatia. Some of them were built as early as the Middle Ages, others only after the onset of the Venetian rule in the 15th century. The appearance of these palaces, regarding their function and their importance in the political and social life of individual cities, has been an indicator of the

significance and power of their administrations through the centuries. As for Rab, in the period of communal administration and at the very beginning of the Venetian rule, Rector's Palace was lavishly decorated and furnished, serving as a model for various other palaces in the city. From the 16th century, however, as the municipality of Rab was increasingly weakened and impoverished, the palace fell into neglect and works documented in the archival records refer merely to continuous repairs and temporary solutions. The palace seems to have been in a particularly miserable state during the late 18th and early 19th centuries.

The very function of Rector's Palace in Rab as a prototype of administrative architecture, in use from the communal period to the Venetian rule and even later, to the present day, shows it as an exceptionally important monument, an outstanding element in the urban texture of the city, and its indispensable visual highlight. Moreover, the architectural features preserved from its earlier phases and the remnants of representative ornaments in its façade indicate its art-historical significance.

All this has been repeatedly emphasized by conservators since the early 20th century, who have indicated the value of the palace both for Rab and for Croatian art history as a whole, primarily trying to save the palace from neglect. Thus, its present state and appearance are due to the efforts and work of various individuals, including Max Dvořák, don Frane Bulić, Ljubo Karaman, and somewhat later Miljenko Domijan and Iva Perčić, who have managed to save the palace from overall decay and collapse, and have it recognized as an important object of immovable cultural heritage. But even though this restoration was crucial as it preserved the palace from further damage and proved relatively successful in the authentic reconstruction of its façade, one should also note that its interior has sadly lost its characteristic features. In this respect, the efforts of present-day conservators, who are trying to keep the palace in the best possible state and to preserve its remaining historical elements, is to be considered as particularly praiseworthy.

Key words: Rector's Palace, Rab, commune of Rab, Venetian administration, restoration

